

ۇلىقان سۇلتان قىزى

عۇمىر - دىريا

ۇلتتار باسپاسى

ۇلىقان سۇلتان قىزى

غۇمىس - دارىيا

江苏工业学院图书馆 (ەسىسە)
藏书章

ۇلتتار باسپاسى

责任编辑：华尼西

责任校对：加娜尔

封面设计：艾安 华尼西

图书在版编目(CIP)数据

生命如河流：哈萨克文/乌勒汗·苏里堂著. —北京：
民族出版社，2009. 11

ISBN 978-7-105-10448-2

I. 生… II. 乌… III. 回忆录—中国—当代—哈萨克语
(中国少数民族语言) IV. I251

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2009) 第 212086 号

民族出版社出版发行

(北京市和平里北街 14 号 邮编：100013)

[http: // www.mcbs.com.cn](http://www.mcbs.com.cn)

北京市艺辉印刷有限公司印刷

各地新华书店经销

2009 年 12 月第一版 2009 年 12 月北京第一次印刷

开本：850×1168 毫米 1 / 32 印张：14. 75

ISBN 978-7-105-10448-2/I. 2097(哈 289)

定价：23. 00 元

该书若有印装质量问题, 请与本室发行部联系退换

(哈文室电话：010-64228006；发行部电话：0991-2854817)

جاۋاپتى رەداكتورى: قۋانش قوشقاي ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتورى: جانار زەينەل قىزى
مۇقابسىن جوبالاعان: ايان مىركامال ۇلى

عۇمىر — دارىيا

ۇلىقان سۇلتان قىزى

ۇلتتار باسپاسى باستىردى، تاراتادى
شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىدەرىندە تاراتىلادى
يىحۇي باسپا شەكتى جارنا سەرىكتىگىندە باسلىدى
2009- جىلى جەلتوقسان ۋېرېنىشى باسپاسى
2009- جىلى جەلتوقسان، بېيجىڭ، 1- باسلىۋى
باعاسى: 23.00 يۋان

- كېرىسپە (1)
- 1- بولم (8)
- بابالار بىزمەن (8)
- تەگىن بىلگەن تەكتىلىك (11)
- انا قاسىيە تى (13)
- التىن بەسىك (21)
- اكە ونەگەسى (40)
- ناعاشى جۇرتىم جانە انالارىم (65)
- انا جۇرەگى ورتايمىدى (68)
- انا جۇرەگى — سونبەيتىن الاۋ (86)
- جاقسىدا جاتتىق جوق (101)
- قىزدان تۇعاننىڭ قىيى جوق (106)
- يىقىن بالاما (114)
- 2- بولم (115)
- جاڭا بوساغا (115)
- العاشقى كەزدەسۋ (124)

- (131) كۈلەڭكەلى كۈندەر
- (149) وسەكتىڭ كىلتى "ۋىزىمىشلىدىڭ" قولىندا
- (153) بىزدە نۇ جولىندا
- 3- بۆلۈم** (184)
- (184) بالالىق ۋە مېرەت كەلدەرىم
- (191) مەرەپلى كۈندەر تەرەپتەپ
- (194) شۇۋاقتى جۇلدەردار اراسىندا
- (211) ۋىۋەرسىتەت قۇشاعىندا
- (222) ۋىستى جىلدار الدىنىدە
- (225) تارعالاڭ كۈندەردىڭ قىرقاسىندا
- (236) قوعامدىق ۋە مېرەت تۈيندەرى
- (238) وتكەن كۈندە بەلگى جوق
- (242) تاعدىر تالەكەڭىدە
- (257) كەزەكەكى، ۋە تەڭىر ۋە مېرەت
- (260) ۋىپاقتار اراسىندا
- (277) جان سىرىمنىڭ جارقىلى
- (286) ونەر ورىندە
- (349) جاڭا ورتاداعى ۋە مېرەت بىزدەرى
- (360) جارتى الەم اراسىندا
- (366) انالار مەن بالالار مەرەپىنىدە
- (372) مېرەت تۈسكەن ۋە مېرەت
- (381) كۈز جاپىراعىنا ورنانغاندا
- (427) حالىق مەنىڭ رۇحانى تىرەگىم
- (449) جىر كەشەندەگى ۋى

گىرىپە

ۋوتى دە، كەتتى بۇرىلماي،
كۆكتەمگى تاسقىن سۇنداي!

ۋوز ۋومىرىمنىڭ ۋار بەلەسى جونىندە كۆپ تولغاندىم... باعامداپ قاراساڭ ادام ۋومىرى جارق ەتىپ جانىپ، قاس قاعىمدا سۈنەتىن اقپا جۇلدېزدارغا ۇقسايتىن سەكىلدى. كەشە عانا تۇلىمشاعى جەلبىرەگەن قىز ەدىم، بۇگىن اق سامايلى انا بوپ وتىرمىن. ۋاقت نەتكەن تەز دەسەڭشى! وسىلاردى ويلاپ وتىرعاندا قازاقتىڭ شەجىرە- شەشەندەرىنىڭ: ”بالعانىڭ سابىنداي قىسقا عۇمىر“، ”ويلاپ تۇرسام بۇل دۇنيە شولاق ەكەن، ادامدار ەبىر-بىرىنە قوناق ەكەن“ دەگەن ادام ۋومىرى جونىندەگى باعا-بايلامدارىنىڭ شىندىعىنا كوزىڭ جەتەدى ەكەن.

وسى قىسقا عۇمىر ەبىر كۈندەرى بالالىقتىڭ بال داۋرەنىمەن شالقىتسا، ەندى بىردە جاستىقتىڭ جالنىمەن الاۋلاتىپ، ەلىكتىرىپ، ەلجىرەتىپ، باتىل دا باتىر ەتىپ، تىرشىلىك ساپارىنا وتتاي سىتىق سەزىمەن ارالاستىرىپ العا جەتەلەيتىن كۆرىنەدى. وندا سەن العا ۇمتىلىپ، الاۋلاعان ارماندارغا قول سوزىپ، ونەرگە، بىلىمگە تالپىنىپ، اڭساعان مۇرات پەن ۇمىتتىڭ ۋار تاڭىنا كۈلە قاراپ، سان بىيىككە تالپىنادى ەكەنسىڭ. ەبىراق تىنىس-تىرشىلىك ەبىر قالپىتى، ەتۈزۋ سىزىقتى مەحانيكالىق قوزغالىسقا ۇقسامايدى عوي، ۋومىردىڭ اشتىسى مەن ەتاتتىسىن تاتا ەجۈرىپ، سۋىعى مەن سىتەننىدا شىمىرلانا،

شىڭدالا بەرەسنىڭ. كەيدە، ۋەمىردىڭ قۋانىشى مەن جۇبانىشى الما-كەزەك اۋىسىپ، الاۋلاغان قىزىعى بارا-بارا كۇڭگىرتتەنىپ سۈنە باستاغانىن، شىركىن، ادام پەندەسى سەزىپى دە قالاتىن تارىزدى. مۇنى ويلاغاندا وسى جالغاندا مەن نە سىتەدىم، وسەر ۇرپاق، كەلەر بۇنىغا مۇرا بولار نە قالدېردىم دەگەندەردى جىيى ويلايتىن بولادى ەكەننىڭ.

جۇنق جىلداردان بەرى جاناشر جاقىندارىم، دوس-جاراندارىم: "زەينەتكە شىقتىڭ، التىن ۋاقتىڭدى وتكىزىپ الماي، ەسسە جاز، ۋوز ۋەمىر جولغا قاتىستى ۋوز قولگىمەن جازغان دەرەكتەرىڭنىڭ قۇنى ومىرىڭدە سىتەگەن بارلىق ەگبەكتەرىڭنەن بىك تۇرادى. سەنەن قالغان وسى دەرەكتەر ۇرپاقتارىڭدى ويلاندىرىپ-تولعاندىراتىندىن ۇمىتپا! بۇل ۇسىنىسىمىزدى دوستىق كوڭىلمەن نىزگى جاۋاپكەرلىك تۇرعىسىنان ايتىپ وتىرعانىمىزدى تۇسىنەتىنىڭە سەنەمىز" دەپ بىردە قولقا سالسا، بىردە جىگەرلەندىردى.

اقىرى دوستارىمنىڭ، قالامداس باۋىرلارىمنىڭ، زامانداستارىمنىڭ، وقۇشىلارىمنىڭ بۇل ۇسىنىسىن ورىنداۋعا بەكىدىم. ولارمەن دە وي بولىستىم. ۋوزىم جونىندە جازۋدىڭ قىين ەكەنىن دە سەزىندىم. ۋىراق، ەسسە جازۋ، الدەقلاي، اۋتوردىڭ ۋوزىن كوتەرمەلەپ ماقىتانۋى مەمس، قايتا ۋىر ادامنىڭ باسىنان وتكەن ۋەمىر كەشىرمەلەرىنىڭ نىزدەرى عوي!

ەسسە — وركەنىيەتتى ەلدەردە ەجلەن بار ەرەكشە جانر. ونىڭ ۇستىنە ادەبىيەت سالاسىندا ەگبەكتەنگەنمە دە تالاي جىل بولپتى. سۈنىمەن دوس-جارانداردىڭ شاپىتتاندىرۋى، جىگەرلەندىرۋىنىڭ ارقاسىندا "ۋەمىرنامامدى" جازۋعا بەل بۇدىم. مۇنداعى وىم، ۋەمىر كەشۋلەرىم، مەن جونىندە قاعاز بەتىنە تۇسكەن دەرەكتەر، بالالارىم، ۋىپتى كەلەشەك ۇرپاقتارىم ۇشىن قاجەت. وپتكەنى ولار اكە-

شەشەسىنىڭ ۋومىر وتكەلدەرىن بىلسە ونىڭ نەسى جامان؟ ۋدوڭ باسىندا وتىرىپ، ۇرپاقتارغا شەجىرە شەرتەتىن ۋداستۇردىڭ مىنا زىمىران زاماندا ورنى وگەيسىگەلى قاشان. سوندىقتان ەسسە بابالاردان بىزگە جەتكەن، ۋھام ۋوزىمىزدىڭ باسىمىزدان كەشكەندەرىمىزدى قاعاز بەتىنە ۋتۇسىرۋ ۋداستۇرىمىزدى جالعاستىرىۋىمىزدىڭ توتە جولى بولپ قالدى. مەنىڭ قوعامدىق ۋومىر ساپارىمدا كەيىپىر جانداردىڭ پەندەشىلىگىنەن شىرىلداپ جازىقسىز جارالانغانىمىدى، قاقپايغا ۇشىراغان ازاپتى جىلدارىمىدى، قايسىپاس قايسارلىعىمىدى ەل بىلەدى. ۇرپاقتارىم جاس بولسا دا ۋوز ومىرىنە ورنەك سالۋعا ۇمىتىلدى. مىنا الماعايىپ داۋىردە قالاي ۋومىر وتكىزۋدىڭ جولىن بىزدەنەدى، تىرشىلىك ۋۇشىن كۇرەسۋگە جول تابادى.

جان دۇنيەمە ۋۇڭىلىپ تىرلىك ساپارىمىدى، جۇرەك تولعانىستارىمىدى زەردەلەگەنمىدە، ۋومىر اتتى وسى ۋبىر ۇلكەن ارنادا مۇمكىندىگىنشە قۇلىشنا ەڭبەكتەندىم. مۇندا ماراپاتتالۇم، قۇرمەتتەلىپ ماقتالۇم دا كوپ بولدى. قوسقان ەسەلەرىم جونىندە تالاي-تالاي ماقالالار، وچەركتەر جازىلدى. ەڭبەكتەرىم ۋار ۇلت تىلىندە رادىيو-تەلەۋىزيادا، گازەت-جۇرنالداردا تانىستىرىلدى. مەملەكەتتىك ۇلتتىق سىتەر كومىتەتى، قازىنا مىنىستىرلىگى، وقۇ-اعارتۇ مىنىستىرلىگى، كادرلار مىنىستىرلىگى بىرلىكتە ”زامانىمىزدىڭ ۇزدىك اعارتۇشى جۇلدەگەرى“ دەپ ماراپاتتادى. بۇعان سەمىرىپ سەكىرمەدىم، قايتا جۇڭمىنىڭ اۋىرلاپ بارا جاتقاندىعىن سەزىنىپ، حالىقتىڭ ۋۇمىتى مەن تىلەگىن ۋتىپتى دە ساپالى ورنىنداۋعا قۇلىشىندىم. ويتكەنى بىرەۋ ماقتالىپ جاتسا، وعان پەندەشىلىكپەن كۇيە جاعاتىندار دا كەزىگەدى. بۇل، ارينە، قالىپتى قۇبىلىس. ۋاربىر ادام تىرلىكتىڭ قايشىلىقتى كۇرەسى مەن ۋومىر زاڭدىلىغىنان بولەك جاسامايدى. تەك ەڭبەگىڭدى ەل مويىنداپ، مىزىماس تىرەگىڭ — خالىق ۋادىل باعا بەرسە، ادامعا

ۋدان ارتىق باقتىنىڭ دا قاجەتى جوق!!!

ۋمىرگە ادام بولپ كەلگەن ەكەنمىن، ۋوز ۋمىر كەشمەلەرمىدى
ۋىلانۇعا، ۋوز بولمىسىما ۋتان بار شىندىقتى قاز قالپىمەن اسىرەلمەي،
قىمىران قوسپاي، پاڭدانباي، ۋزال بايانداپ، ادامدىق ارالدىندا
بورىشتىلىق، جاۋاپكەرلىك تۇرىمدان ۋوزىم تۈرەشى، ۋوزىم تارازى
بولپ، ەسەمدى جازۇعا ۋسلاي كىرىستىم...

※

※

※

ۋار ادامنىڭ ۋمىر كەشۋەلەرنى، ۋنىڭ ەسەيىپ ەرجەتۋ جولىن،
سىرى مەن قىرىن سول ادامنىڭ ۋوزى جاقسى بىلسە كەرەك. مەنى ۋلى
شەشم قوقىرباي باۋىرىنا سالىپ ۋوسىرىپتى، ۋمىرگە كەلىپ،
بىلدىرلاپ سويلەۋىمدى، ۋبىر جىيىلىپ، ۋبىر تۇرىپ جۇرگەن
كەزدەرمىدى، كورىنگەن نارسەلەرگە قىزىىپ، ۋرىنشاقتىق سىتەگەن
شاقتارىمدى ۋلى شەشم بىلسە، ال، ۋتباسى تارىيەسىندەگى
بەينەمدى، نەگە قىزىعاتىنىمدى، نەگە بەيىمدىلىگىمدى،
اۋەستەرمىدى العاشقى ۋستازىم اكەم سەزىنگەن سياقتى... ۋنىڭ مەنى
ۋمىردىڭ سىرلارىن بىلۋگە جەتەكتەپ، كوكىرەگىمە ساۋلە
ۋتۇسىرىپ، تايىعات قۇبىلىستارىنىڭ سىرلارىن ۋوزالنىشە
ۋتۇسىندىرىپ، ۋوز تاجىرىيەلەرمەن، ۋوز بىلىمىمەن، دالا زاڭى
بوينىشا بابالاردان اۋىزشا جەتكەن جىر-اڭىزدان ساناما ۋنار قۇيىپ،
كوكىرەگىمدى ۋياتقاننىن مويىنداماي تۇرا المايمىن. الايدا، ول دا ەسەيۋ
بارسىمدى، قوعامدىق ۋرتادان العان ۋرنىمدى، نەدەنۋ ساپارىمدى،
ەسەيە كەلە قالىپتاسقان مۇراتتارىمدى، ارمانىم مەن ۋۇمىتىم ۋۇشىن
تالىپىنعان شاقتارىمدى، ۋلعاتتى ۋستازدارىمنان قابىلداغان تاعىلىم مەن
ۋتالىمدى، مەكتەبى تارىيەدەن بويىما سىڭگەن قابىلەت پەن

قاسىيەتتى، ۋومىر ساپارىمدىكى كەزەڭدەردى، ارپىنە، بىلە بەرمەيدى. بۇلاردى، ۋتپىتى بىرگە تۇتساقان اعا-باۋىر، اپەكە-سىڭلىلەرىم دە، جان سەرىگىم — جولداسىم دا، سۈيىكتى ۇل-قىزدارىم دا تولىق تۇسىنە قويمايدى. مۇنى تەك ۋوزىم عانا بىلەمىن. تاغى ۋبىر جاعىنان مەن دە ومىردە ۋبىر ادام رەتىندە جاسادىم، ەسەيە قالپىتاسقان مەنەز-قۇلقىم، رۇحانى تىرەگىم نە ەكەندىگىن، ۇستانعان جولم، ومىرگە، بىلىمگە تالماي قاناتتانعان نىزەنسىتەرىم، دۇنيە تانىمىم، قۇن كوزقاراسىمدا جاساعان ورتانىڭ نىقالىمەن تۇعان وزگەرىستەردى، ادامدىق بولمىسىمدى وزىمەن ارتىق ەشكىم دە تۇسىنبەيدى... بۇل دا وسى ەسسەنى جازۋداغى سەبەپتەردىڭ ۋبىرى.

ۋارقانداي پاك نىيەتتى ادام وتباسىندا ۋوزىن ادام ساناتىنا قوسقان اتا-اناسىنا، قوعامدىق ومىردە ارمان بېيىگىنە تالپىنىدىرىپ، نىزەنۋىنە جول اشقان خالىقنا وزىندەگىنىڭ ۋبارىن ارنايدى. مۇنداي اق ەدىل ازىماتىن خالىقى دا شۇاعىمەن جىلىتىپ، ونىڭ ماڭدايىنان سىتىق الاقانمەن سىپايىدى، وعان شەكسىز سۈيىسپەنشىلىك باعىشتاپ، جىلى شۇاق توگە بەرەدى. ۋسويتىپ، ول خالىقتىڭ قۇرمەتىمەن قوعامنان بەلگىلى ورنىن الادى. قوعامدىق ەڭبەك بارىسىندا ۋوزىنىڭ ادامدىق قاسىيەتتەرىمەن سول ورتادا وزىندىك تۇلعا قالپىتاستىرادى دا، وزىنە، ۋوز قابىلەتىنە سەنمى ارتىپ، ەشبىر بوداۋىسىز-اق ەل ۋۇمىتىن اقتاۋعا قۇلىشىنىپ، ادامدىق ۋومىرىن ونەگەلى سىكە ارنايدى. مىنە، وسىنداي نىزەدەنسى پەن اشتى ەڭبەگىنىڭ جەمىسىمەن بىلگەرىلەي بەرەدى، بىلگەرىلەي بەرەدى... تالپىنا ۋجۇرىپ ۋومىر ساپارىمدا بەلگىلى ۋنىز قالدردى. مەنىڭ ۋومىر ساپارىمدا دا وسىنداي نىزىگى نىيەتتى جاناشىرلارىم مەن ساباقتاس، دوس-جاراندارىم كوپ بولدى.

ۋومىر كەشىرمەمدى جازۋدا جوعارىدا ايتقانداي، قوسپاسىز، شىندىقتى اقيقات نەگىزىندە جازۋ بۇلجىماس بورىشىم دەپ سانادىم.

ۋومىر كەشۋلەرىمدى دۇرىس بەينەلەۋ، ونى قالاي جازۇ دا مەن ۋۇشىن ۈلكەن سىن بولدى. ەرەكشە ايتا كەتەتىنم، بۇكىل ۋومىرىمداعى سىتەردى تىزبەكتەپ وقىرماندى زەرىكتىرگىم كەلمەدى. سوندىقتان كوكەيىمدە ەرەكشە قالعان، كوكىرەگىمەن ورىن العان ۋومىر كەشۋلەرىمدى، كوگىلىمنىڭ وي سۇزگىسىنەن وتكەن ۋومىرىمنىڭ بەل-بەلەستەرىن، بەلگىلى بىيگى مەن الاسىن، ۋوزىم ەس بىلگەننەن كەيىنگى اسەر ەتكەن ۋداۋىر تىنىسن ورەكتەۋگە كۇش سالدىم.

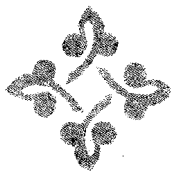
ۋومىر ساپارىمدى دەرەكتەۋ — ۋوزىمدى-ۋوزىم ۋتۇسىنىپ، ۋوزىمدى-ۋوزىم تانى ۋبىلۋدىڭ جولى بولدى. ۇلى ويشىل سوكرات: ”ۋوزىڭدى-ۋوزىڭ تانۇ — ادامدىق بورىشنىڭ“ دەپ تاعىلىم ايتادى. ۋومىرناما جازۋداعى ماقساتىم دا ۋومىر ساپارىما ۋۇڭلىپ، ادامشا جاساي الدىم با؟ دەگەن سۇراۋعا جاۋاپ تابۇ. تاعى ۋبىر جاعىنان ومىردە ادامدىق بورىشىمدى اتقارا الدىم با، قوعامعا ۋبىر كەرىپىش بولپ قالانا الدىم با؟ دەگەن كوگىلىمدەگى سۇراۋعا جاۋاپ نىزدەۋ.

بۇل ەسسەمدە ”تەگىن بىلگەن تەكتىلىك“ تاقىرىبىنداعى اتا تەگىمە قاتىستى دەرەكتەرگە، ۋوز جۇرتىم، ناعاشى جۇرتىم، قاينى جۇرتىم جونىندەگى وشارلارعا ۇرپاقتارىم قانىقسا دەگەن ويمەن ۋومىرنامانىڭ قاجەتتەن ساي وزىندىك ورىن بەردىم. ويتكەنى سۇراسا كەلىپ قارىن بولە شىعاتىن قازاق جونىنەن ايتقاندا اتا تەگىن ايتا كەتۋ ارتىق مەس.

سونائۇ ەرتەدە، قازاقتىڭ جازبا تارىخى بولماسا دا، دانا جىراۋلاردىڭ اۋىزەكى جىرلارى مەن شەجىرەشى قارت، ابىز بابالاردىڭ اڭگىمەلەرى ارقىلى قازاق تارىخىنىڭ تەلەگەي قازىناسى، ادەبىيەتىمىز بەن مادەنىيەتىمىزدىڭ اسىل مۇرالارى ۇرپاقتان-ۇرپاققا جالعاسىپ بىزگە جەتتى. كەي دەرەكتەردى ۋوز زامانىنىڭ ويشىلدارى ۋوز

كەزىندە قاعاز بەتىنە تۇسرىپتى، ەلىمىزدەگى جانە شەتەلدەردەگى تارىخشىلار، ەتنوگرافتار كەينىگى كەزدە بۇل تۇرالى تارىخى دەركەتەردى مولىنان جازدى. تارىخشى بولماغان مەن اتا تەگىمنىڭ شەجىرەسىن سول شىعارمالاردان، زەرتتەۋلەردەن، ماقال-ماتەل، ەرتەگىلەردەن بىلگەندەي بولدىم. كۆرنەكتى عالم جاقىپ جۇنىس ۇلىنىڭ تارىخى دەركەتەرى مەن شەتەلدەردەگى، ەلىمىزدەگى تارىخشىلاردىڭ جازعان شىعارمالارى اتا تەگىمدى بىلۋىمە سەپتىگى زور بولدى. وقىرماندار سىن كۆزبەن قاراي جاتار.

ۇمىت كۇتىپ ۇرپاقتان — تۇلەگىمەن،
بىر كۇن مەن دە كەتەرمىن بۇل ومىردەن.
العىسىمدى ايتامىن جۇرەگىمەن،
ايارىم جوق حالقىمىنان — تىرەگىمەن!

1 - بولم

بابالار نزمى

مەتەدەگى تاپپادان ۇلىسقا، ودان ۇلتقا اينالغان قازاقتار مەجەلگى
سالت بويىنشا تانىسن- تانىماسىن ءجون سۇراسىپ، سىر
شەرتىسكەن. وندا كوڭىل قويىناۋىنداعى بۇكىل سىرىن — اتا تەگىن،
كىمنىڭ ۇرپاعى مەكەنىن، تۇعان جەرىن، وسكەن ەلىن اقتارىسىپ،
ەندى ءوز جولدارىنا كەتەردە ءبىر- بىرىنە اق تىلەكتەرىن ايتىپ،
قىماستىقپەن قوشتاسقانمەن، ”ءبىر كورگەن ءبىلىس، ەكى كورگەن
تانىس“ دەپ ات قۇرعاتپاي بزدەسىپ، بىرتە- بىرتە جاقىنداسىپ،
جاي- كۇيلەرىن ۇعىسىپ، تانىستىعىن تۇستىققا بالاڭ، بارا- بارا
بىرلىكتەرى جاراسىپ، قاتارلارى كۈبەيە بەرگەن. مۇنداي اسىل
قاسىيەت، دانا ءداستۇر قازاق حالقىنىڭ داغدسىنا اينالىپ،
تانىستىقتان اندالىققا، ودان ۇلىسقا، ءتپىتى ۇلتقا اينالۋدىڭ نەگىزىن
قالاعان.

تارىخ بەدەرىنە ۇڭلىسەك، قازاقتىڭ ۇلت بولپ قالپىتاسۋى دا
وڭايىعا تۇسپەگەن. تۇركى تاپپالارى، ونىڭ شىندەگى قازىرگى قازاق
ۇلتى اتالىپ جۇرگەندەر سوناۋ مەتەدەگى شىڭعىسحان داۋرەندەگەن
كەزدە، كەرەي، مەركىت، نايمان، جالايىر، قاڭلى، قىپشاق،
قوڭىرات، ت.ب. سىندى تاپپالار ەدى. قوعامدىق وزگەرىس سالدانىنان
تاپپالار مەن ۇلىستار بىردە بىرىگىپ، بىردە بىدراپ، بىردە جەڭىلىپ،

بىردە جەڭىپ كوپ تاۋقىمەتتى كۈندەردى باسنان وتكىزىپ، سوڭىندا اقلمان بابالاردىڭ، كۈرەگەن خان-يىلەردىڭ بىرلىك ۇرانى ەڭسە كۈتەرتىپ، قازاق ۇلتى بوپ ۇيىعانى بارىمىزگە بەلگىلى. وسىندا قازاقتىڭ قانىنا سىڭگەن باۋىرمالدىعى ۇز الدىنا ۇبىر قۇندىلىق. قازاق حالقى تەكتىلىكتى ۇناتادى، سودان بولار قازاق ۇرپاق تارىيەسىندە ”جەتى اتاسىن بىلگەن جان جەتى جۇرتتىڭ قامىن جەر“ دەپ ۇرپاعىنا ۇلاعات ايتسا، ”جەتى اتاسىن بىلمەگەن جەتەسىزدىك“ دەپ وي سالادى. بۇدان بابالارىمىزدىڭ ۇمىر امالياتىنان قورنىتىدىلغان قۇندى، رۇحانى قۇتقا يە باعالى تاعىلىمدارى، ۇرپاقتى تەگىن بىلۋگە جەتەكتەۋ عانا مەس، قايتا ۇرپاقتاردىڭ بولمىسىن ومىردەگى قىمىلىنان باقىلاپ، ونى جۇرەگىمەن تانىپ، توز-توزى شىققان قازاقتى جاقىنداستىرا ۇجۇرىپ، تۇستاستىرىپ، بىرتە-بىرتە بىرلىگى دە، تىرلىگى دە جاراسقان قازاق ۇلتى سىندى تۇلعا قالپتاستىرعاندىعىن بىلمىز...

جولشيباي كەزدەسكەن قارىلار امان-سالەمنەن سوڭ: ”يا، شىراعىم، اتىڭ كىم، قاي ەلىسىڭ؟ كىمنىڭ ۇرپاعىسىڭ...“ دەپ كۇن سالا قاراپ، ويلى كوزىنەن شۇاق توگىپ سۇراقتى جاۋدىرادى. مۇندايدا اتىڭدى ايتساڭ دا، اتا تەككە قاتىستى سۇراۋعا جاۋاپ بەرە الماي جان-جاعىڭا قاراپ داعداراسىڭ، مۇنىڭ دا بەلگىلى سەبەبى بار. ويتكەنى ۇداۋىر جاڭالانىپ، جۇرت ساپاسىندا كوپ وزگەرىس بولعان بۇگىنگى تاڭدا، اۋرۇ كەتسە دە، ادەت كەتپەگەن كەيىىرەۋلەر ”ويىاي-اۋ، پالەنشە ەكەڭ، تۇگەنشە ەكەڭ... رۇشىلىدىق، جەرشىلىدىك، جىكشىلىدىك سىتەپ بۇلدىرەتىن بولدى“ دەپ اىنعاي كۈتەرىپ، ۇرلى-قىرلى شاپقىلاپ، قاۋىمنىڭ تاتۇلىعىنا سىزات ۇتۇسىرىپ، تىرتكى سالۋدىڭ وسەگىن جامىراتىپ، وزىندەگى ماندام اۋرۇدىڭ مىكروپىن باسقاللاردىكى دەپ بايىبالام سالىپ، تىرناق استىنان

كىر بزدەيدى. مۇندا مەن «شىنجاڭ گازەتىندە» جاريالانغان اسان ابەۋۇلنىڭ «ابايدى كىم ۋەلىتىردى» دەگەن ئىلمىي ماقالىسىنى كەرمەت تاپقىرىۋېدىڭ ۋەلىپىنى دەپ باغالايمىن. اسان باۋىرىمىز «بىرلىك... بىرلىك» دەپ ئابىي ئاتىشىنى ئويلىغۇچى، قازاق ۋەلىپى دۇنيەگە تانىتۇ، دۇنيەگە بەت ئالدىرۇ ۋەلىپى، ئالدىمەن ۋەلىپىمىزدى قۇرغان جان يەلەرى، وزىمىزدەگى قوتىر مەن جارانى جوعالتىپ دەپ شىرىلداپ وتىرغۇي؟!

يا، ۋەلىپىمىزدە كەيىپەرۋەردىڭ كىناسىز، كۇناسىز بىرەۋگە سوقىتىپ ئاپتۇن توقتاپقان سوڭ، مۇندايلىرىڭ كوزىنە شالدىغۇدان تىكىسەنسەڭ، تۇيىمەدەي سىكە تۇيىمەدەي پالە تاۋىپ ئۇدان ئالدىسىڭ. ۋەلىپىمىز، سەنەن ۋەلىپىمىز سۇرغان قارىيا، ئاتا مەكەنىڭدىن ئايرىلىپ، ۋەلىپىمىز تۇيىمەدەي زۇلتادى-ئاي كەلىپ، بۇدان قازاقتىڭ قۇيما قۇلاق قارىيالىرىڭ كۆكەرەگى شەجىرە ەكەن عوي دەپ تاڭ قالاسىڭ، ۋەلىپىمىز جۇرەڭگىدىن ماقىتاش سەزىمى تولقىتىپ، قازاقتىڭ ۋەلىپىمىز بولغانىڭا قۇناسىڭ!

ۋەلىپىمىز جۇرەڭگەن ئادەتتىكى پەن ئادەتتىكى سامالى ەسەتتىن قازاق خالىق دارقان دالادا تىرشىلىك وتكىزگەندىكتەن، ۋەلىپىمىز مەنەز-قۇلقى دا تەبىئەتقا ۇقساعان دالا مەنەزدى ئاڭلىداق كەلەدى. كۆڭىل كۆيەلىرى تاۋ سۇنىداي ۋەلىپىمىز-ۋەلىپىمىز، ۋەلىپىمىز تا جاتادى. سىرلاساڭ سەنەن سىرىن بۇكىيەيدى. ال، سەن كىسىمىسەڭ ۋەلىپىمىز مەنەن مەنەنەيدى. سول قازاقتىڭ جازبا تارىخى بولماسا دا، كۆكەرەڭنىڭ قاتپار-قاتپارىندا تارىخى ۋەلىپىمىز، ۋەلىپىمىز كەشەرمەسى، ۋەلىپىمىز، ەتئوگرافىيەسى، ۋەلىپىمىز ئاسىل قازىنالىرى، خالىقتىق مۇراللىرى، ادەبىيەتتى مەن مەدەنىيەتنىڭ جاۋھارى ساقتالغان. جىراۋلار، شەجىرەشى، ئىزدەر بەينە كۆي ساندىقتاي نەنى قاجەت ەتسەڭىز، سول تەبىئەتتى. پاك كۆڭىلى كۆكتەمنىڭ جانغا جايلى

سامالنداي ەسپ، اق ەدىل دە رياسىز جۇرەگىنەن مارجان سوزدەر شۇماق - شۇماعىمەن شەبىپ جاتادى. شىنەن ايتقاندا، بۇگىنگى قازاقتار انە سول قايسار حالقتىڭ ۇرپاعى.

تہ گس بلگہن تہ کتلہ

تەگىن ءىبلۇ، ارىنە تەكتىلىك. كەزى كەلگەندە ءجون سۇراغاندارعا اتا تەگىن ايتىپ بەرۋ، زۇياقتارىنا اتا تەگىن ۇيرەتۋ، ارىنە مادەنيەتتىلىكتىڭ بەلگىسى. پروفەسسور جاقىپ ءجونىس ۇلى: “قازاق اقىلمدارىنىڭ ايتۋىنشا، جارالمىستان بەرگى قازاق اۋلەتتەرى ۇزارا جاتسىنباۋدى، ءىر-بىرىنە ارقا سۇيەۋدى وزدەرىنىڭ ۇمىر سۇرۋىنىڭ كەپىلى؛ ادامنىڭ كۈنى اداممەن دەگەن پرىنسىپتى ۇمىر سۇرۋىنىڭ تىرەگى؛ قانداستىق جۇيەنى تاراتا ءىبلۇ داستۇرىن ۇمىر سۇرۋىنىڭ ولشەمى؛ جەتى اتالىق ۇردىستى تىرشىلىكتەرىنىڭ ۇيىتقىسى ەتكەن” دەيدى. يا راس، قازاقتىڭ اتا تەگىن تاراتۋى ونى زۇياقتارعا ۇعىندىرۋىندا دا تەكتىلىك پەن ۇز ۇلتىنىڭ ۇمىرشەڭدىگى جونىندە الستى كوزدەگەن تەرەڭ ماعىنالى ويلارى جاتقاندىعىن اڭعارۋ بىزدىڭ بورىشىمىز.

قازاقتىڭ جۇزگە ءبولسۇى بويىنشا، ورتا ءجۇز — جانارستان ارعىن، نايمان، قوڭىرات، قىپشاق، كەرەي، ۋاق تارايدى. مۇنى ورتا ءجۇزدىڭ التى اربىسى دەپ اتايدى. مەن التى ارستىڭ شىندەگى نايمان ۇرپاعىمىن. نايماننان بەلگىلباي، بەلگىلبايدان ءشۇيىشى، ودان تولەگەتاي، ودان قىتاي ءبي تۇعان. ونىڭ قاراكەرەي، ماتاي، سادىر، ءدورتۇل دەگەن بالالارى ۇلى اكەسىنىڭ اتمەن ءتورت تولەگەتاي